

УДК

Павло Миколайович Ямчук

доктор філософських наук, професор,

академік НАН ВО України,

**професор кафедри соціально-гуманітарних і правових
дисциплін**

Уманського національного університету садівництва

СОФІЯ РУСОВА – ПАСІОНАРНА ПОСТАТЬ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІЄТВОРЕННЯ

Запропонована Оргкомітетом Всеукраїнської конференції тема «Педагогічна спадщина Софії Русової та сучасні проблеми реформування національної освіти в Україні», що проводиться Уманським гуманітарно-педагогічним коледжем імені Т.Г.Шевченка, на мій погляд, має вагоме значення не лише для розвитку педагогічної й психологічної науки, а й – не меншою мірою, для вивчення надзвичайно актуального нині комплексу теоретично-практичних проблем, пов'язаних із дискурсом усвідомлення первнів та національних джерел української ідентичності, принципів та засад націєтворення й державотворення. Крилатий вислів-філософема великого китайського мудреця Кун Фу Цзи, про те що кожен, хто знехтував своїм минулим не має майбутнього, вислів, актуалізований по тому, вже в інших епохах та цивілізаційних універсаліях багатьма державними діячами й ученими здобуває вже в ХХІ столітті справедливі і, на жаль, трагічно-гіркі підтвердження в українських реаліях Опору жодним чином не спровокованої нацією хліборобів, митців-мислителів, вчених, трударів інших галузей, збройної агресії. Без чіткого усвідомлення Шевченкового: «Хто ми, чийх батьків діти?», без відповіді на це ключове питання годі й сподіватись на

будь-який соціально-економічний, державотворчий чи гуманітарний поступ у сьогоденні та майбутньому.

Саме тому, вивчення й всебічне осягнення таких феноменальних постатей як Софія Федорівна Русова є принципово актуальним в українському й загальноєвропейському ХХІ столітті. В надзвичайного вагомим в указаному вище сенсі, але теж, на жаль, недостатньою мірою актуалізованих мемуарах «Мої спомини про давнє минуле (1901-1914рр.) визначний історик, український громадський і державний діяч (був міністром закордонних справ в уряді гетьмана П.Скоропадського) Дмитро Дорошенко пригадує часи становлення власної ідентичності як українця і те, яку роль в цьому становленні відіграла С.Ф.Русова та сформоване нею культурницько-націєтворче коло. Загальновідомо, що С.Ф.Русова ще в юнацькі роки брала активну участь у роботі українських жіночих організацій в Одесі, Києві, Харкові, а отже – їй *ad fontes* було зрозумілим як саме виховувати українську молодь в українському дусі в часи лихоліття.

Автор Споминів навчався тоді у столиці Російської імперії – Санкт-Петербурзі. Він пригадує: «Восени 1902 р. приїхала до Петербурга родина Русових: Олександр Олександрович Русов і його дружина Софія Федорівна Русова з малим синком Юрієм...Пані Русова належала до радикального політичного напрямку і вже тричі сиділа в тюрмі. В тюрмі народився в неї син Юрій (тепер доцент університету в Монреалі). Вона сама не брала участі в активній політиці, але завжди готова була допомогти й дійсно помагала ріжним революційним підприємствам. Через те її вічно переслідувала поліція». [1, С.63] Коли ми говоримо про орієнтири для подальшого поступу, то часто й цілком справедливо вживаємо термін «пасіонарна постать», але чомусь забуваємо про те, що такими посталями, є не лише державні діячі-чоловіки, а й жінки. Жінки-поетки, такі як Леся Українка, Олена Теліга. І жінки – творці гуманітарно-педагогічної аури нації. С.Ф.Русова – вагома постать в цій плеяді пасіонаріїв. Навіть з наведеної нами стислої нотатки

Д.І.Дорошенка опривнюється масштаб особистості, яка попри всі випробування не зреклася свого покликання, не зреклася жертвовного, а тому й ризикованого служіння, навіть тоді, коли сама українська мова була під суворою забороною. До революції 1905 року, а отже до скасування Емського указу було ще три роки.

Д.І.Дорошенко мовить: «Приїзд Русових дуже оживив і освіжив діяльність петербурзької Громади. Він... заживізував її працю, особливо в українському видавничому Добродійному товаристві.. А *найбільше радісно привітала приїзд Русових українська студентська молодь. Хата Русових зробилася... якимсь студентським клубом. У ній вічно товклися студенти й студентки*, не думаючи про те, щоби дати господарям час для відпочинку й праці. *Вічно молода душею, експансивна, жвава Софія Федорівна й серйозний... ніби суворий Олександр Олександрович – на ділі безмежно добрий і кроткий – приваблювали з якоюсь необорною силою молодь, яка їх глибоко шанувала і любила.*» (письмівка усюди наша. П.Я) [1, С.64]

Прокоментуймо. У цій констатації Д.І.Дорошенка єднаються одразу кілька чинників. Єднаються рівнозначною мірою. Ними є любов до молоді, а відомо ж, що без такої іманентної любові й – головне пошани до думки й світобачення юнаків і юнок, педагогіка неможлива; відкритість педагога як особистості до майбутніх поколінь; яскравість, а отже – неординарність, «молодість душею» С.Ф.Русової. Власне, атмосфера в родині Русових і була справжнім Українським Вільним Університетом у столиці Російської імперії часів заборони самої України й – тим більше – українського слова. І, на розгляд сучасних і майбутніх педагогів, психологів та українознавців, пропонуємо тему для багатоаспектних розвідок-розмислів. Чи є випадковим і несподіваним те, що один із українців-петербурзьких студентів – учасників «студентського клубу» в «хаті Русових» став згодом, вже після того як обіймав найвищі посади в уряді Гетьмана Скоропадського, першим президентом УВАН (Української вільної академії наук)?

Пасіонарна сила особистості С.Ф.Русової, а відтак – її націєтворчих та тісно пов'язаних з ними гуманітарно-педагогічних стратегій і прагнень були тим рушійним чинником, що сформували ще в студентські часи українського державника, історика, вченого, просвітника Д.І. Дорошенка. Але хіба ж лише його? Ще один перспективно-неозорий обрій для соціально-гуманітарних та філософсько-українознавчих досліджень сьогодення й майбуття в новітній Україні.

Наведемо ще один доказ пасіонарного впливу великого українського педагога на таких, також пасіонарних особистостей як Д.І.Дорошенко. Пригадуючи часи становлення національних педагогічних науково-навчальних шкіл перед початком I Світової війни, в тому числі національної педагогічної преси автор зазначає: «скоро по моїм переїзді до Києва звернулася до мене С.Ф.Русова, щоб я взяв на себе редагування педагогічного місячника «Світло» в якому я брав участь ще в попередніх роках. Не дуже мені було по серцю редагувати педагогічний часопис, і *якби мені це пропонував хтось інший, то я би не згодився, але С.Русовій відмовити я не міг.*» (письмівка наша П.Я) [1, С.180] Цілком зрозуміло, що редагування фахового педагогічного часопису не належало до сфери наукової діяльності історика Д.Дорошенка, який, до слова, вже був перейнятим активною громадсько-державницькою працею в передчутті національно-визвольних змагань, але авторитет С.Ф.Русової відіграв визначальну роль у прийнятті ним відповідального й складного рішення.

Також, жодним чином не слід ігнорувати й авторитет особистості С.Ф.Русової, засвідчений і в епістолярії та щоденникових нотатках Є.Чикаленка, С.Єфремова, В.Винниченка, М.Грушевського, інших знакових митців і мислителів того часу. Її феноменальна постать неодноразово й шанобливо згадується в приватному листуванні та діаріюші цих непересічних творців українського пасіонарного національного державотворення. Важливо відзначити й те, що попри гострі суперечки між деякими згаданими

діячами авторитет С.Ф.Русової для всіх непримиренних опонентів завжди залишався абсолютним.

Меценат першої української газети «Рада», український теоретик і практик хліборобської науки, автор створених уже в екзилі агрономічних та лісогосподарських словників, просвітителі і націєтворець Є.Х.Чикаленко занотував у «Щоденнику» від 27 лютого 1910 року: «Вчора в клубі на пам'ять Т.Г.Шевченка зібралася сила народу... Поприїздили навіть з інших міст... Гарно сказали С.Ф.Русова та Л.М.Старицька та ще по-білоруському добре говорив білорусин Бульба, якому за його промову наскидали цілий оберемок квіток... *культ Шевченка – це культ не особи, а культ ідей, що лежать в основі нашої національної свідомості і служать нам провідною зорею*». (письмівка наша П.Я) [2, т.1 С.89] Цілком зрозуміло, що саме так трактувала культ Шевченка у своїй «гарній промові» й Софія Русова. Вона, як відомо, зробила значний внесок у науково-педагогічне шевченкознавство. Зробила саме тоді, коли воно перебувало або в нелегальних або в напівлегальних або в діаспорних умовах.

Дмитро Іванович Дорошенко, вже у іншій мемуарній книзі «Мої спомини про недавнє минуле (1914-1920pp.)» пригадує свій примусовий від'їзд із Києва до тодішньої столиці України – Кам'янця-Подільського. «Моїм сусідом опинився головний ватажок учительської громади... Розговорившись та впевнившись, що то їдуть дійсно професори українського університету він... почав оповідати про свій з'їзд і *особливо хвалив промову С.Ф.Русової. Та й усі його супутники були найбільше під враженням тої промови.*». (письмівка наша П.Я) [3, С.407] Ораторський дар С.Ф.Русової не лише ознака її високого фахового рівня як педагога, як лектора, а й також – ознака пасіонарної особистості, адже загальновідомо, що починаючи з античності всі велетні думки й духу були непересічними промовцями. Сократ, Платон, Аристотель в Стародавній Греції, Марк Туллій Цицерон – в Стародавньому Римі яскраво й переконливо засвідчують істинність цього твердження. Але й в

українському мистецтві філософування доби Пізнього Середньовіччя та Бароко існували цілі школи риторичної вправності позначені іменами таких полемістів як Іван Вишенський, Адам-Іпатій Потій, Софроній Почаский, св. Дмитро Туптало, а згодом – Антоній Радивіловський, Григорій Сковорода.

Коли наводимо ці імена – мусимо пам'ятати, що і в античні часи й в епоху українського барокового квітування термін «філософування» включав у себе й понятійно-термінологічний апарат педагогічної науки. Саме бути вправними риторами й ораторами, щоби вміти навчатись і навчати інших вимагав від спудеїв Словено-Греко-Латинського колегіуму його ктитор – митрополит Петро Могила. Тому відзначене і Є.Чикаленком і Д.Дорошенком ораторське мистецтво С.Ф.Русової не лише ознака її пасіонарності, а й ясна вказівка на тривання українських гуманітарно-педагогічних традицій, закорінених у європейський культурний контекст.

Підсумовуючи висловлене. Спадщина великого українського теоретика, практика та організатора педагогічної діяльності, громадської й культурницької діячки на ниві відродження й утвердження ідеалів українства – Софії Федорівни Русової становить ще й дотепер неосмислений, але надзвичайно привабливий своєю різноманітністю ціннісно-смісловий обшар для авторів сучасних соціально-гуманітарних, й, зокрема філософсько-українознавчих, студій та розвідок. Феномен С.Ф.Русової як пасіонарної особистості поки що системно не розглядався в указаній аксіологічній площині.

Література:

1. Дорошенко Д. Мої спомини про давнє минуле (1901-1914 рр.) К.: «Темпора». – 2007. – 272 с
2. Чикаленко Є. Щоденник (1907-1917). Т.1, К.: «Темпора». - 2004. – 427 с.

3. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле (1914-1920 рр.) К.: «Темпора». – 2007. – 632 с